

PaedDr. Zlatica Huľová, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika

ELIMINÁCIA AGRESÍVNEHO SPRÁVANIA DETÍ PROSTREDNÍCTVOM VYBRANÝCH PRVKOV ARTETERAPIE

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/0072/15.

Emocionálno-sociálne aspekty agresie v mladšom

školskom veku v kontexte modernej školy.

Zodpovedná riešiteľka doc. PhDr. Marta Valihorová, CSc.

Resumé

V ostatnom čase zaznamenávame čoraz viac detí s problémami správania, ktoré sa neskôr prejavuje neprospievaním dieťaťa v škole. Už v materských školách je stále viac detí, ktoré trpia poruchou pozornosti, majú poruchy správania, sú agresívne ale aj deti s emocionálnymi problémami. Vzhľadom k tomu, že týchto detí čím ďalej, tým viac pribúda, učitelia už v materskej škole by mali spoznávať a zaujímať sa o spôsoby, akými je možné deti zaujať a ako udržať ich pozornosť. V príspevku sú popísané niektoré vybrané výtvarné činnosti, námety a hry, ktoré sú nápomocné pri riešení problémov v správaní detí a ktoré sú vhodné pre rozvíjanie všetkých oblastí rozvoja.

Kľúčové slová: agresivita, agresia, eliminácia, prvky arteterapie.

ELIMINATING CHILD'S AGGRESSIVE BEHAVIOR USING SELECTED THE ELEMENTS OF ART THERAPY

Abstract

Over the recent years, an increasing number of children have been affected by behavioral problems that can result in their poor school performance. More and more children in nurseries suffer attention disorder, behavior disorder, aggression or emotional problems. As the

number of these children keeps growing, nursery teachers should be aware and explore different ways to engage children and keep their attention. This contribution outlines several activities, themes and games that can be helpful in dealing with behavioral problems of children and that can be applicable to all aspects of their development.

Keywords: agresivity, aggression, elimination, elements of art therapy.

ELIMINOWANIE AGRESYWNEGO ZACHOWANIA DZIECI ZA POMOCĄ WYBRANYCH ELEMENTÓW TERAPII SZTUKA

Streszczenie

W ostatnim czasie jest coraz więcej dzieci z problemami behawioralnymi, które później mogą objawiać się brakiem przyrostu masy ciała dziecka w szkole. Już w przedszkolu są dzieci, które cierpią na zaburzenia koncentracji, dzieci o agresywnym zachowaniu i dzieci z problemami emocjonalnymi. Biorąc pod uwagę, że liczba tych dzieci ciągle rośnie, nauczyciele w przedszkolach powinni wiedzieć i być zainteresowani w jaki sposób można utrzymać uwagę takich dzieci. W artykule opisano niektóre wybrane zajęcia plastyczne, motywy i gry, które są pomocne w rozwiązywaniu problemów behawioralnych u dzieci i nadają się zastosowania na wszystkich etapach rozwoju dziecka

Słowa kluczowe: agresja, agresywność, eliminowanie, elementy terapii sztuką.

Za relativne mladý odbor, ktorý sa do povedomia verejnosti dostal na konci 19. storočia považujeme arteterapiu. Najväčší svoj rozvoj zaznamenala až v polovici 20. storočia. V tridsiatych rokoch 20. storočia prvýkrát Margaret Naumburgová v USA použila pojem *art therapy*. V Európe začal používať až od roku 1940, no história arteterapie je oveľa bohatsšia a dlhšia. Počiatky prvotných arteterapeutických snáh spadajú do staroveku, či do praveku. Súvisia predovšetkým s magickými úlohami výtvarných fenoménov, s kultúrnou alebo archetypálnou symbolikou farieb, i tvarov. Liečebné sošky alebo obrazce mali, a v komunitách žijúcich uprostred prírody, majú dodnes formu určenú pevnými pravidlami liečebnej mágie (Potměšilová, Sobková, 2012).

Na Slovensku arteterapia doposiaľ nemá jednoznačne vymedzený profesijný status. Preto v roliach arteterapeutov

pôsobia psychológovia, výtvarníci, pedagógovia, lekári, liečební a špeciálni pedagógovia, ale aj zdravotné sestry. Arteterapia je dnes nepochybne atraktívna a populárna. Často priťahuje laikov ale aj šarlatánov, čo spôsobilo, že sa začalo uvažovať o tom, že je potrebné stanoviť pravidlá pre vykonávanie profesie arteterapeuta. Zabezpečila by sa možnosť ochrany profesie arteterapeuta a ochrana verejnosti pred nekvalifikovanými arteterapeutickými neodborníkmi (Šicková-Fabrici, 2002).

Pre vykonávanie profesie arteterapeuta nestačí mať len vzdelanie v danom odbore, ale veľmi dôležitú úlohu zohrávajú osobnostné predpoklady. Podľa Šickovej-Fabrici (2002) by mal byť arteterapeut empatický, mal by vedieť informácie prepájať do súvislostí, mal by vedieť improvizovať, nemala by mu chýbať intuícia, schopnosť predvídať vývoj udalostí a javov. Mal by mať vysoký morálny a etický kredit, mal by vytvoriť atmosféru dôvery, pomáhať dieťaťu zvládať zadané úlohy, ktoré sú pre neho nové a neznáme, mal by ho povzbudzovať k vlastným interpretáciám, iniciovať rozhovor, byť viac úprimný a ľudský.

Z toho dôvodu pre záujemcov o arteterapiu a pre arteterapeutov vznikli na Slovensku občianske združenia, ktoré organizujú rôzne semináre, kurzy, konferencie pre začiatočníkov ale aj na zdokonaľovanie sa v arteterapii. Medzi najznámejšie občianske združenia nepochybne patrí občianske združenie Terra Therapeutica, ktorého zakladateľkou je akademická sochárka, výtvarníčka a arteterapeutka Jaroslava Šicková-Fabrici. Občianske združenie bolo založené v roku 2000 v Bratislave a poskytuje služby deťom s mentálnym postihnutím, so sluchovým postihnutím, slabozrakým a nevidiacim deťom, deťom so špecifickými výchovnými problémami, s poruchami učenia a správania, deťom s autizmom, s telesným postihnutím, deťom týraným a zanedbávaným a samozrejme aj zdravým deťom. V rámci toho združenia v roku 2010 vznikol Inštitút vzdelávania v arteterapii, ktorý ponúka dvojročné externé akreditované štúdium arteterapie. Na konci štúdia absolvent získava certifikát arteterapeuta. Ďalším občianskym združením je OZ Artea, ktoré bolo založené vo februári 2009 s cieľom šírenia osvetu, rozvíjať vzdelávanie hlavne v oblasti arteterapie. Občianske združenie Artea organizuje vzdelávacie podujatia pre tzv. pomáhajúce

profesie s dôrazom na oblasť arteterapie, uskutočňuje priamu arteterapeutickú prácu, ktorá zahŕňa aj skupinovú prácu na školách. Organizuje rôzne semináre, kde sa záujemcovia môžu oboznámiť s arteterapeutickými technikami a rôznymi materiálmi, ktoré sa aplikujú pri práci s deťmi.

Arteterapiu je možné aplikovať hlavne u detí, ktoré majú problémy s neprospevaním v škole, deti, ktoré trpia poruchou pozornosti, majú poruchy správania, sú agresívne, až delikventné, či deti s emocionálnymi problémami. Vzhľadom k tomu, že deti s poruchami pozornosti čím ďalej, tým viac pribúda, mali by učitelia už v materskej škole spoznávať a zaujímať sa o spôsoby, akými tieto deti zaujať a ako udržať ich pozornosť. Medzi poruchy pozornosti patrí ADD, čo je práve porucha pozornosti, a ADHD, ktorá predstavuje poruchu pozornosti spojenú s hyperaktivitou. Liebmann (2010) tvrdí, že tieto deti nevydržia chvíľu v kľude, potrebujú sa ukľudniť a naučiť sa zamerať na jednu vec. Niekedy im pomôže práca vo dvojiciach. Deti môžu byť plné obáv, a preto bývajú užitočné témy, ktoré pomáhajú vyjadriť ich strach. Často sú zmetené, majú zlosť a potrebujú aktivity, ktoré im umožnia bezpečným spôsobom ventilovať hnev, napríklad prácou s hlinou a ďalšími výtvarnými médiami odolávajúcimi tlaku. Metafory a príbehy, v ktorých sa objavuje hnev, môžu uľahčiť porozumenie vlastných emócií. Deti si zvyknú vybíjať nadbytočnú energiu a agresivitu napríklad aj čarbaním. Niekedy zoberú do ruky prvú ceruzku a čmárajú tak, že prederavia papier. Učitelia by im v tom nemali brániť, naopak, môžu ich v tom podporiť. Každé dieťa má v sebe istú dávku agresivity a napätia a ak dieťaťu nedovolíme vyjadriť to navonok, potláčame to v ňom a niekde sa to dostane na povrch (Bothová, 2008).

Využívanie prvkov arteterapie priaznivo vplýva a poskytuje učiteľom široký priestor pre primeranú stimuláciu vývinu dieťaťa v predprimárnom období. Napomáha formovaniu a výchove dieťaťa, rozvoju jeho celostnej osobnosti. Pre dieťa je arteterapia zároveň hrou, ktorá ho aktivizuje a napomáha mu prekonať prekážky. Na prelínanie arteterapie a výchovy poukazujú v dnešnej dobe viacerí zahraniční arteterapeuti. Toto prelínanie sa stáva normálnym prvkom kultúrneho vývoja, ktorý prispieva ku kultivácii emocionálnej a hodnotovej sféry vnútorného sveta

dieťaťa a možno povedať, že skvalitňuje aj procesy učenia (Dalley, cit. podľa Šicková-Fabricsi, 2006).

Existuje množstvo výtvarných činností, námetov i hier, ktoré sú nápomocné pre rozvoj všetkých oblastí dieťaťa, potrebné pri riešení problémov v správaní v sociálizácii detí a pod. Preto by sa učitelia mali zaujímať o metódy a činnosti vhodné pre arteterapiu, aby stále nachádzali inšpiráciu a aby neupadli do stereotypu. Najbežnejšie a najvhodnejšie z nich sú:

- kreslenie a maľovanie,
- práca s hlinou,
- cvičenia a hry.

Kreslenie a maľovanie – všetky deti kreslia spontánne. Vytváranie znakov je rovnako prirodzené ako vydávanie zvukov, gestikulácia a pohyb. Ak dostane ktorékoľvek dieťa podkladovú plochu a nástroj k vytváraniu znakov, zanechá stopu svojej kresbovej aktivity. To platí o deťoch bez ohľadu na ich poznávacej, spoločenskej, zrakovej a telesnej schopnosti. Deti kreslia prstom na akýkoľvek podklad. Môže to byť napríklad jedlo, piesok, hlina, apod. (McGregor, 1995). Podľa Šickovej-Fabricsi (2006) kresba je považovaná za „projekciu psychomotorických možností jej autora. Odkrýva povahové črty, ale aj hyperaktivitu, agresivitu, nízke sebavedomie. Pomocou kresbových testov sa dá u detí zistiť stupeň intelektového vývoja, ale aj formy porúch osobnosti. Zdravé dieťa prekoná vo svojej kresbe štádium čmáraníc, hlavonožcov, geometrických tvarov až po vytvorenie kompletnej ľudskej postavy.“ (Šicková-Fabricsi, 2006, s. 136).

Maľovanie, kreslenie alebo čmáranie dieťa vníma ako hru. Predsa sa však líši od iných hier, už od samého začiatku, pretože výsledkom je relatívne trvalý produkt (čiara, farebná škvrna) vyzývajúca k ďalšej hre, ktorá môže byť čím ďalej tým viac komplikovaná (Uždil, 2002). Podľa Davida (2001), dieťa, ktoré má v škole len zriedka príležitosť kresliť, sa obmedzuje na jednotvárne znázornenie (stále tie isté námety, používa rovnaké farby). Detským kresbám mnohokrát už v materských školách chýba originalita. Dieťa sa totiž nemôže nechať uniesť svojou vnímavosťou a citlivosťou, ale ak chce byť pochválené, musí vytvoriť kresbu, ktorá má spravidla otrocky kopírovať realitu. Napríklad, ak je čas Vianoc a deti kreslia vianočný stromček,

takmer všetky vyzerajú rovnako. Dieťa je tvorivá bytosť, ale jeho kreativita je v škole zväčša potláčaná. Ak dieťa nakreslí oranžové slnko, učiteľ/ka ho zväčša „opraví“, že slnko je žlté, nech si ho premaľuje. Neuvedomuje si, že dieťa možno videlo obrázok Slnka v encyklopédii, alebo videlo západ slnka, kedy obloha nadobúda rôzne farby. Preto podľa Burkovičovej (2016) dôležitú úlohu pri každej činnosti dieťaťa zohráva aj schopnosť učiteľky, ktorá musí dbať nielen na výber tém, ale aj metód a prostriedkov a rovnako musí dbať aj na výber vhodného prostredia, v ktorom sa uvedené aktivity uskutočňujú s ohľadom na prirodzené vývojové potreby detí (Burkovičová, 2014, s.10)

Ďalšou dvojdimenzionálnou metódou je maľba, pri ktorej môže dieťa pracovať s temperovými, akvarelovými, prstovými farbami, pastelovými a voskovými kriedami alebo s farebnými ceruzkami. Šicková-Fabricsi (2006) uvádza, že: *„farba je indikátorom emočného stavu pacienta. Projikuje jeho momentálny emočný stav alebo tendenciu k určitému stavu.“* (Šicková-Fabricsi, 2006, s. 172). Hovorí o vplyve farieb a farebných kombináciách na psychické a fyzické zdravie človeka. Ich pôsobenie je samozrejme individuálne.

V detských prácach je vhodné si všímať aj znázornenie postáv a detaily, ktoré sú prítomné v kresbe. Ak 4-ročné dieťa využíva vo svojom výtvarnom prejave veľa detailov, môže to značiť o jeho výbornej pozorovacej schopnosti a nadpriemernom intelektu. Naopak, pedantné vypracovanie detailov používajú aj neurotické a úzkostné deti (Vodičková, 2004).

Práca s hlinou – Hlina ako arteterapeutický materiál. Známe sú aktivity ako hádzanie, mačkanie, tvarovanie, ručné modelovanie apod. Rabigerová (1995) uvádza, že deťom sa dá prostredníctvom hliny pomôcť uvedomiť si, čo znamená „vnútri“ a čo „zvonka“, ak deti napríklad požiadame, aby dali hlinu do vreca. Aj to pomôže k hodnoteniu inteligencie či schopnosti riešiť problémy. Hlina je dobrým prostriedkom na rozvíjanie manuálnych zručností dieťaťa, ktoré potrebuje pomoc vo všetkých oblastiach svojho života, takže nie je možné oddeliť arteterapiu od univerzálnej potreby rozvíjať motorickú koordináciu.

Cvičenia a hry – ide o konkrétne tvorivé činnosti, ktoré môžu učitelia využívať vo svojej práci s deťmi s orientáciou na rozvoj

všetkých oblastí rozvoja osobnosti. Známe sú štyri ročné obdobia, maľba vo vzduchu, trhanie a zlepovanie, maľba hubkou, ako sa cítim, symbol pre každého, výroba masiek, hádzanie hlinou a mnoho iných. Burkovičová (2016) odporúča uplatňovať pri rozvíjaní osobnosti detí konštruktivistický prístup, ktorý vychádza z už poznaného a deťom blízkeho, čo tvorivými činnosťami, alebo vlastnou aktivitou môžu ďalej rozvíjať (Burkovičová, 2016, s. 46).

ZÁVER

S rozvíjaním kreativity a senzitivity prostredníctvom umenia (u arteterapie v užšom slova zmysle cez výtvarné aktivity) je potrebné začať čím skôr. Podľa možností hneď, keď dieťa udrží v ruke ceruzku, alebo kriedu, to znamená už v predškolskom veku. Nezáleží na tom, či to je dieťa zdravé alebo potrebuje špeciálnu starostlivosť aj keď je evidentné, že v súčasnosti deti s problémami, žiaľ pribúda. Skúsenosti s deťmi zdravými i s rôznymi problémami v predškolskom veku čoraz viac presvedčajú o tom, že techniky arteterapie sú prirodzenou cestou rozvoja detskej osobnosti, kreativity, komunikácie, senzibilizácie ale aj jedinečnou kompenzáciou ich možného deficitu v oblasti mentálnej, somatickej alebo sociálnej.

Literatúra

1. BOTHOVÁ, M. 2008. Ako farby ovplyvňujú detskú dušu. In *Dieťa nielen pre rodičov*. ISSN 1335-0919, 2008, roč. XIV, č. 7, s. 42-44.
2. BURKOVIČOVÁ, R. 2014. Inklúze v podmínkách českej materskej školy. In *Edukace dětí předškolního věku se speciálními vzdělávacími potřebami*. M. Kaleja a kol. Ostrava: Pedagogická fakulta OU v Ostravě, 2014, s. 200, ISBN 978-80-7464-63-0, s.10.
3. BURKOVIČOVÁ, R. 2016. *Děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí v předškolním vzdělávání*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU v Ostravě, 2016, s.120, ISBN 978-80-7464-812-0, s. 46.
4. DAVIDO, R. 2001. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2001. 208 s. ISBN 80-7178-449-4.

5. LIEBMANN, M. 2010. *Skupinová arteterapie. Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Praha: Portál, 2010. 280 s. ISBN 978-80-7367-729-9.
6. MCGREGOR, I. 1995. Neobvyklý vývoj dětské kresby: co prozrazuje o dětském umění? In Caseyová, C. – Dalleyová, T. *Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 49-63. ISBN 80-7178-065-0.
7. POTMĚŠILOVÁ, P. – SOBKOVÁ, P. 2012. *Arteterapie a artefiletika nejen pro sociální pedagogy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012. 111 s. ISBN 978-80-3120-8.
8. RABIGEROVÁ, S. 1995. Arteterapie jako nádoba. In Caseyová, C. – Dalleyová, T. *Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 32-48. ISBN 80-7178-065-0.
9. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. 2006. *Arteterapia – úžitkové umenie?* Bratislava: Petrus, 2006. 273 s. ISBN 80-89233-10-4.
10. UŽDIL, J. 2002. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: portál, 2002. 128 s. ISBN 80-71-78-599-7.
11. VODIČKOVÁ, B. 2004. Keď umenie lieči detičky. In *Dieťa nielen pre rodičov*. ISSN 1335-0919, 2004, roč. 10, č. 1, s. 32-33.

